

Tomasz Browarek, *Ludność niemiecka w polityce państwa polskiego w latach 1945-1989*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, ss. 405.

Po II wojnie światowej alianci podjęli zgodną decyzję, aby wszystkie tereny należące do III Rzeszy, a leżące na wschód od linii Odry i Nysy Łużyckiej przydzielić Polsce a zamieszkującą je ludność niemiecką wysiedlić. Istotna jej część zdołała uciec przed frontem a część została wypędzona jeszcze przed konferencją w Poczdamie. W latach 1944-1950 były wschodnie tereny należące do Rzeszy opuściło około 8, 5 miliona osób. Na obecne północne i zachodnie tereny Polski została sprowadzona polska ludność, która wcześniej została przesiedlona ze wschodnich województw II Rzeczypospolitej, które zostały zajęte i wcielone do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Nowy władze polskie zaczęły wtedy stosować tak zwaną „politykę odniemczania”. Jej celem było usunięcie ludności niemieckiej z terenów Polski, przymusowa polonizacja ludności pozostałej oraz usunięcie wszelkich pozostałości świadczących o niemieckiej przeszłości tych terenów. Zabiegi podejmowane w celu zatarcia śladów tożsamości niemieckiej polegały między innymi na: niszczeniu pomników, napisów, obiektów zabytkowych, polonizacji nazwisk, likwidacji niemieckiego szkolnictwa itp.

W pierwszych latach powojennych pozbawiona wszelkich praw obywatelskich ludność niemiecka bywała deportowana do Związku Radzieckiego, osadzana w obozach pracy rozmieszczonych w całej Polsce, wywłaszczana z majątków. W wielu regionach Polski obowiązywał kategoryczny zakaz używania języka niemieckiego, także w przypadku kontaktów prywatnych. Do 1989 roku na Górnym Śląsku obowiązywał zakaz nauczania języka niemieckiego w szkołach. Wszelkie przejawy tożsamości niemieckiej w życiu publicznym były ostro napiętnowane oraz były ściśle powiązane z zarówno osobistymi, jak i zawodowymi nieprzyjemnościami. Jedynie na Śląsku, w miastach takich jak Wałbrzych czy Wrocław oraz w niektórych częściach Pomorza ze względów gospodarczych i ekonomicznych został usankcjonowany pobyt społeczności niemieckiej, czego owocem było zarejestrowanie organizacji mniejszości niemieckiej, a także powstanie i funkcjonowanie niemieckojęzycznych szkół oraz instytucji kulturalnych i mediów. Postępujące przesiedlanie społeczności

niemieckiej z tych terenów za zachodnią granicę Polski spowodowało, że pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku te ogniwa zanikły. Jediną strukturą, która nieprzerwanie funkcjonowała od lat pięćdziesiątych aż do końca PRL-u było Niemieckie Towarzystwo Społeczno – Kulturalne, podobne do innych reprezentujących obecne w Polsce mniejszości narodowe. Jednocześnie nieprzerwanie przez cały okres PRL-u postępowała emigracja ludności niemieckiej do obydwu państw niemieckich – NRD i RFN. Szacuje się, że do czasów fali emigracji, która miała miejsce w latach 60. i 70. XX w. tylko na Górnym Śląsku żyło około 700 tysięcy Niemców.

O tych problemach traktuje monografia autorstwa Tomasza Browarka. Stara się on wypełnić lukę w literaturze traktującej o polityce etnicznej państwa polskiego po 1945 roku, w tym szczególnie w kontekście przedsięwzięć wobec ludności niemieckiej. Autor stara się w zakresie tej polityki przedstawić i zanalizować jej główne kierunki, ustalić jej uwarunkowania, wskazać podmioty odpowiedzialne za jej realizację, zanalizować różnice w podejściu władz centralnych i lokalnych do kwestii ludności niemieckiej, określić rangę tego problemu w stosunkach polsko-niemieckich, znaleźć odpowiedź na pytanie o przyczyny zmian identyfikacji narodowej ludności rodzimej.

Przy realizacji tematu autor korzystał z wielu metod badawczych. Często odwoływał się do analizy instytucjonalno-prawnej, metod statystycznych, elementów metod geograficznych, metody komparystycznej i metody decyzyjnej.

Monografia zawiera wstęp, cztery rozdziały, zakończenie, wykaz źródeł i wykaz ważniejszych skrótów.

I tak we wstępie Autor omawia wykorzystywane pojęcia, zakres terytorialny badań prezentowanych w pracy oraz przedstawia stan badań oraz literaturę przedmiotu.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Restrykcje wobec ludności niemieckiej w latach 1945- 1949*, przedstawia ideę wysiedleń ludności niemieckiej jako warunek bezpieczeństwa i pokoju oraz jednolite stanowisko wszystkich polskich ugrupowań wobec tempa i zasięgu przesiedleń. Została tu także poruszona kwestia nieunormowanego położenia prawnego i ekonomicznego ludności niemieckiej, pozbawiania obywatelstwa polskiego Niemców posiadających je przed wojną, oraz decyzji władz polskich realizujących postanowienia układu poczdamskiego. Poruszona została także kwestia tworzenia obozów dla Niemców w Polsce po II wojnie światowej, rehabilitacji, problem volksdeutschów oraz repolonizacji. Jednocześnie Autor przeprowadza analizę polityki władz polskich wobec grupy obywateli polskich, których identyfikacja narodowa zmieniła się i utożsamiali się oni z narodowością niemiecką lub śląską.

Rozdział drugi nosi tytuł *Integracja ludności niemieckiej ze społeczeństwem polskim w latach 1950-1955*. W tym rozdziale autor prezentuje położenie prawne

i ekonomiczne społeczności niemieckiej w Polsce po wydaniu 8 stycznia 1951 roku ustawy o obywatelstwie polskim, oraz działalność organizacyjną mniejszości niemieckiej wyrażoną w powstaniu organizacji, między innymi takich jak Hilfestelle. Opfer des Faschismus (Punkt Pomocy. Ofiary Faszyzmu) i Antifa „Demokratischer Block”. Przedstawione zostały również wyjazdy Niemców, które miały przebiegać dwuetapowo – pierwszy dotyczył tej części społeczności niemieckiej, która wyraziła chęć dołączenia do swoich rodzin w NRD i RFN, drugi zaś obejmował pozostałą część tej społeczności. Zostały tu także poruszone problemy szkolnictwa i oświaty, działalność kulturalna, prasa i życie religijne mniejszości niemieckiej na terenie Polski. W tym rozdziale autor przywołał również problem ludności rodzimej.

Kolejny rozdział *Koncesjonowanie działalności ludności niemieckiej w latach 1955-1959* jest chronologiczną kontynuacją rozdziału drugiego traktującą o tych samych problemach, które zostały omówione wcześniej m.in. szkolnictwo i oświata, życie religijne czy problem ludności rodzimej.

W rozdziale czwartym pt. *Marginalizacja problemu ludności niemieckiej w latach 1959-1989*, poza kontynuacją chronologicznego omawiania problemów poruszonych w rozdziałach drugim i trzecim, Autor porusza także temat walki z rewizjonizmem. Jak zauważa, przyczyną która skłoniła władze polskie do podjęcia takich działań był wzrost nastrojów proniemieckich wśród ludności rodzimej. Działania te miały swój skutek w uchwale *O zadaniach pracy wśród ludności na ziemiach północno-zachodnich i wzmocnieniu walki z zachodnioniemiecką propagandą rewizjonistyczną* przyjętej w 1959 roku przez sekretariat Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

W zakończeniu Autor podkreśla rolę zagadnień dotyczących mniejszości niemieckiej jako jednych z najważniejszych problemów polityki narodowościowej polskich władz po II wojnie światowej. Jego zdaniem całkowite zmiany tej polityki nastąpiły dopiero po przemianach politycznych 1989 roku, które dały mniejszości niemieckiej możliwości rozwoju życia narodowego, organizacyjnego, oświatowego i kulturalnego. Wtedy ludność niemiecka uzyskała także prawo do uczestnictwa w życiu politycznym III Rzeczypospolitej, wprowadziła swoich przedstawicieli zarówno do Sejmu, Senatu jak i do samorządów lokalnych.

O wartości monografii w dużej mierze przesądza jej bogata baza źródłowa. Autor wykorzystał źródła archiwalne ze zbiorów między innymi Archiwum Akt Nowych, Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Archiwum Państwowego w Katowicach, Archiwum Państwowego w Koszalinie, Archiwum Państwowego w Olsztynie, Archiwum Państwowego w Opolu. W szerokim

zakresie sięgnął po akty prawa wewnętrznego – ustawy dekrety, rozporządzenia. Swoje rozważania oparł również o wydawnictwa źródłowe, wspomnienia, prasę, monografie, opracowania i artykuły. Wartość monografii podnoszą dodatkowo zawarte w pracy 24 tabele.

Nie ulega wątpliwości, że monografia autorstwa dr Tomasza Browarka *Ludność niemiecka w polityce państwa polskiego w latach 1945-1989* jest warta uwagi i godna polecenia, m.in. ze względu na jej wartość naukową, dokładne i oparte na analizie badania oraz celnie sformułowane wnioski. Jest ona pierwszą w Polsce tak obszerną naukową publikacją traktującą o wszystkich zasadniczych aspektach polityki państwa polskiego wobec mniejszości niemieckiej. Wyróżnia się poziomem merytorycznym, ujęciem oraz kompletnością podjętych zagadnień. Wszystko to sprawia, że po ten ciekawy tom winni sięgnąć wszyscy interesujący się zagadnieniami etnicznymi, w tym polityką etniczną i mniejszością niemiecką.